

NORGES DOKUMENTARV

Statsarkivaren i Hamar mener at Åker-arkivet skal være med i det nasjonale registeret "Norges dokumentarv". Åker-arkivet er privatarkiv nummer 10 i Statsarkivet i Hamars samling med privatarkiv.

ARKIVETS INNHOLD:

Arkivet består av en stor dokumentsamling vedrørende eiendommen Åker i Vang prestegjeld i Hedmark fylke fra perioden 1647-1920. Materialet er ordnet i 22 arkivesker og utgjør ca. 2,4 hyllemeter. Arkivskapernes identitet er kjent da størsteparten av samlingen er dokumenter etter gårdens eierfamilie. Sakene er autentiske og deres opprinnelse kan bekreftes.

Gårdskomplekset Åker er en av de aller eldste eiendommene i Innlands-Norge, og var et høvdingsete allerede i romersk jernalder. Gården er nevnt flere ganger i sagalitteraturen, bl.a. ble avtalen om deling av kongeriket Norge i 1046 mellom slektingene Magnus den gode og Harald Hardråde inngått her. Det er også registrert en stor mengde arkeologiske funn på eiendommen, bl.a. et stort antall gullgjenstander fra merovingertiden som er oppbevart i Oldsakssamlingen.

Dokumentene i Åker-arkivet dekker eiendommens historie fra året 1647 da Åker fikk status som adelig setegård, en status som ble fjernet først i 1821 da loven om adelsstandens opphør i Norge ble vedtatt av Stortinget.

Fra 1751 og frem til 1927 var gården og dens underliggende gods i familien Todderuds eie, dvs. i 6 generasjoner. Eiendommen eies i dag av Staten ved Statsbygg.

Materialet er unikt da det i Norge ikke finnes tilsvarende arkivsaker om driften av og livet på en av de få adelige herresetene i landet på 16-1700-tallet. Det finnes i arkivet en lang serie med fyldige dagbøker og nøyaktige avlingsnotater fra tidlig på 1700-tallet og frem til ca. 1860. Tre av disse dagbøkene er trykt. Dokumentene har stor verdi for forståelsen av en viss eiendomstypes, herregårdens, betydning i et norsk sentrallandskap som flatbygdene rundt Mjøsa.

Dokumentsamlingen gir en meget god innsikt i den mentalitet og det tankestoff som preget et miljø som sendte flere representanter til den grunnlovgivende forsamling på Eidsvoll i 1814. Materialet gir med andre ord ny innsikt i holdninger som preget "Slekten av 1814".

Skaperne av dette arkivet var i hele perioden ledende personligheter i regionen og novatører innen landbruk, industri og handel på flatbygdene i et par hundre år. Det finnes intensive miljøskildringer i materialet som kan bringe ny viten om politisk tenkning, kultur- og samfunnsforhold i hele landet, bl.a. gjennom rapporter om stemningen på Eidsvollmøtet våren 1814.

Den store dokumentsamlingen gir gode og presise opplysninger om storgårdsdrift i Mjøsområdet gjennom ca. 250 år. Det gis innblikk i hvordan de økonomiske og sosial strukturene endrer seg i lys av innføringen av nye driftsformer i primærnæringen, og hvordan europeiske ideer og praktiske oppfinnelser ble tilpasset en regional utvikling. Her blir bl.a. prosessen om opprinnelsen og avviklingen av husmannsvesenet i Innlands-Norge meget godt dokumentert, og en nærmere studie av stoffet vil gi et mer nyansert bilde av denne prosessen på Østlandet.

Samlingen gir et godt bilde av de endringer som skjedde i handelsomsetning på 1700-tallet i de indre områdene av landet da Røroshandelen er godt dokumentert.

Det er også et vell av opplysninger om de sosiale forhold i et rikt landbruksmiljø på 17-1800-tallet. Her kommer det tydelig frem hvordan den gamle standskontakten mellom lokaladelen på Hedemarken på 1600-tallet avløses av en tett sosial kontakt mellom embetsmenn og storbønder på 1700-tallet, og hvordan sosiale strukturer tidlig på 1800-tallet endrer seg fra et eldre standssamfunn til et mer sammensatt samfunnsmonster.

Åker var et kultursentrum hvor gårdens eiere hadde et stort nettverk, bl.a. gjennom abonnement på europeiske aviser, og det er mulig gjennom arkivet å skaffe seg stor innsikt i datidens dannelsesnivå, i første rekke blant høye norske offiserer. Det er mye stoff om bondegutten Peder Todderud som var landets første bondesønn som arbeidet seg frem til generals grad og opptakelse i embetsadelen.

Flere av eierne var høye offiserer ved siden av å være aktive landbrukere, et par av eierne var også utdannet og utøvende leger ved siden av å lede gårdsarbeidet. Det finnes derfor en stor samling med legejournaler fra midt på 1800-tallet. Disse gamle legejournalene er av de eldste bevarte i landet.

Dessuten er det mange dagbøker etter de ledende husfruene på gården. Dette materialet gir en meget god innsikt i hvordan storgårdshusholdningen på flatbygdene ble utøvet, og hvordan opplæring av "husjomfruer" og vordene bondekoner skjedde. I de samme dagbøkene er det innført nøyaktige opplysninger om værforhold på 1700-tallet.

ARKIVETS HISTORIE:

Gårds- og familiearkivet på Åker kom inn til Statsarkivet i Hamar i 1929 fra eiendommens daværende eier, fylkeslege Wollert Hille. Han var gift med en datterdatter av den siste mannlige Todderud på Åker. Eiendommen hadde blitt overtatt av Vangs Sparebank i 1928 som pant for uinnfridd gjeld.

Før arkivet kom til Statsarkivet i Hamar, var en del militære saker tatt ut. Den kjente militærhistoriker C.O. Munthe skriver i 1897 at han "hadde udsortert de rent militære Arkivsager, hvilke Familien derefter overdrog til Generalstabens Krigsarkiv, hvor de nu udgjør 20 større Pakker og vil kunne yde et ikke uvæsentligt Bidrag til 1ste Oplandske nationale Infanteriregiments Historie." Han skrev videre: "Paa Aker beror imidlertid fremdeles – efter hva man skulde formode i vort land - et sjeldent fyldig Materiale til Gaardens Brugsstatistik og Brugshistorie i de sidste 100-150 Aar."

Åker-papirene ble opprinnelig plassert som depositum (SAH jnr. 82/1929). Sakene ble ordnet av daværende statsarkivar Gunnar Christiansen som også en rekke ganger i 1960-årene ga uttrykk for at Åker-arkivet trygt måtte kunne betraktes som Statsarkivet i Hamars eiendom, både fordi dr. Hille var død i 1934, fordi det dreide seg om svært gamle papirer, og - ikke minst – fordi det var Christiansen som i sin tid personlig hadde grepet inn og fått reddet papirene umiddelbart før de skulle ødelegges. Hille hadde nemlig tenkt å brenne dem, og først etter flere samtaler hadde det lyktes Christiansen å overtale ham til å overlate papirene til Statsarkivet i Hamar, iallfall i første omgang som depositum. Statsarkivar Jan H. Olstad bestemte derfor i 1971 at papirene ble innlemmet i Statsarkivet i Hamars privatarkivsamling som institusjonens eiendom.